

Bosanskohercegovački slavistički kongres

II

Zbornik radova
(knjiga 1)

Sarajevo, 2019.

A large, white, stylized serif capital letter 'B' is positioned on the left side of a dark grey rectangular background. The 'B' is partially cut off by the left edge of the frame.

KNJIGA 1

BOSANSKOHERCEGOVAČKI SLAVISTIČKI KONGRES
ZBORNİK RADOVA (KNJIGA 1)

© Slavistički komitet; prvo izdanje, 2019. Sva prava pridržana. Nijedan dio ove publikacije ne smije se umnožavati na bilo koji način ili javno reproducirati bez prethodnog dopuštenja izdavača.

Izdavač

Slavistički komitet, Sarajevo

Filozofski fakultet u Sarajevu, F. Račkog 1, Sarajevo, BiH
tel. (+387) 33 253 170 e-mail info@slavistickikomitet.ba
www.slavistickikomitet.ba

Redakcija

Senahid Halilović, Mehmed Kardaš, Amela Ljevo-Ovčina, Emira Mešanović-Meša,
Lejla Nakaš, Amela Šehović, Izela Habuš-Šabanović

Glavni urednik

Senahid Halilović

Urednici

Mehmed Kardaš

Emira Mešanović-Meša

ISSN 2303-4106

ZBORNİK RADOVA | **LINGVISTIKA**

Sébastien Moret: Organska i lingvistička Jugoslavija Aleksandra Belića

Ne postoji nedostatak uglova iz kojih se možemo baviti radom čoveka koga smo nekada smatrali “najvećim lingvistom jugoslovenskog prostora” (Točanac 1995–1996: 238) ili “najznačajnijim jugoslovenskim lingvistom dvadesetog veka” (Mindak 1996: 85). André Vaillant (1890–1977) je u svom životopisu umrlog ukazao na to da je Belić u isto vreme bio i “[d]ijalektolog, akcentolog, komparolog slovenskih jezika, opšti lingvističar” i stručnjak i žestok promoter “svog jezika, srpsko-hrvatskog” (Vaillant 1960: 14). Mogli bismo ga takođe spomenuti i kao “neumornog organizatora” i “okupitelja slavista” čija je uloga bila “kapitalna” (Mazon 1960: 338) u vremenu između dva rata, u postavljanju na noge prvih kongresa slavista i, od pedesetih godina prošlog veka, u okupljanju slavista iz različitih delova sveta (Ibid., 339–340).

Aspekt Belićevog života i dela kojim se želimo pozabaviti tiče se njegove ekstra-lingvističke aktivnosti kao eksperta i “diplomate”, aktivnosti koja je već nekoliko puta razmatrana u istraživanjima (između ostalog: Lederer 1963; Ekmečić 1980; Stokes 1980; Трговчевић 1986). Belić je zapravo bio i “naučnik patriota” koji je delao, tokom i nakon Prvog svetskog rata, u ime priznavanja nezavisnosti jugoslovenskih naroda oslobođenih iz okrilja imperijalizma. Od početka rata (Трговчевић 1986: 30) obratila mu se srpska vlada koja je želela da on “angažuje svoje najbolje stručnjake kako bi se izradile geografske mape i brošure u kojima bi bio predstavljen, zajedno sa naučnim argumentima, program ujedinjenja Jugoslovena” (Pavković 1998: 83), već tada u svetlu mogućeg održavanja mirovne konferencije (Трговчевић 1986: 30–31). Belić će čak završiti i kao član jugoslovenske delegacije na Parisko-versajskoj mirovnoj konferenciji, u sklopu etnografskog i istorijskog odeljka (Lederer 1963: 314).

U okviru ove studije želimo analizirati seriju Belićevih tekstova napisanih i objavljenih na francuskom jeziku tokom i nakon Prvog svetskog rata (od kojih su neki potpisani “Bélitch”), u kojima je lingvistikom opravdavao težnje svoje vlade.

Aleksandar Belić i Niška grupa

Francuska je imala svoj Komitet za studije [*Comité d'études*], Sjedinjene Američke države svoj Inquiry (Moret 2017: 11). Brzo nakon početka Prvog svetskog rata Srbija je takođe rešila da oformi grupu eksperata koja je bila zadužena za pisanje izveštaja i studija radi predstavljanja i opravdavanja srpskih nacionalnih zahteva na mirovnim konferencija-

ma, koje će neminovno biti sazvane nakon završetka konflikta (Ekmečić 1980: 20–21). U Srbiji je tako nastala Niška grupa (Ibid., 21), koja je dobila ime po imenu grada koji je tokom rata bio prestonica Srbije (Stokes 1980: 55).

Od avgusta 1914. godine (Ekmečić 1980: 20) nekolicina srpskih naučnika su na ovaj način bili sazvani i zaduženi da izlože, kroz svoje naučno delovanje, osnovanost ambicija srpske vlade, to jest nezavisne jugoslovenske države koja bi, pored Srba, Hrvata i Slovenaca, mogla takode ujediniti i Bosance i Bugare (Ibid.). Ako je geograf i antropolog Jovan Cvijić (1865–1927) preuzeo na sebe da prikaže geografsko jedinstvo i zajednički razvoj jugoslovenskih teritorija (Ibid., 21) – “Nacionalno srpsko-hrvatsko-slovenačko jedinstvo, stoga, ne počiva isključivo na primitivnom srodstvu Srba, Hrvata i Slovenaca; niti se zasniva isključivo na postojanju jednog srpsko-hrvatskog književnog jezika niti na zajedničkoj književnosti u određenoj meri, kao što se obično misli. Stvaranju zajedničkog književnog jezika prethodio je dug period ujedinjenja i etničkog i etnobiološkog stapanja, u vreme Venecije i Turaka. Baš zahvaljujući tome, nacionalno jedinstvo ima duboku osnovu, istinski nacionalnu osnovu, te je stoga ona [...] mnogo čvršća nego što određene trenutne činjenice mogu ukazivati” (Cvijić 1923b: 266) – Belić je u međuvremenu predstavio svoje lingvističke argumente (koji će biti predstavljeni u ovoj studiji) koji su sa jasnoćom morali ukazivati na to da su u drevnim vremenima “svi srpsko-hrvatski dijalekti, uključujući i slovenačke, bili lingvistički ujedinjeni” (Ekmečić 1980: 22).

Ovo “jugoslovensko pitanje” bilo je predmet brojnih studija, nekih na srpskom, kao što je npr. Belićev tekst pod naslovom *Srbija i južnoslovensko pitanje*, koji je objavljen u vidu rukopisa u Nišu 1915. godine (Ibid.; Stokes 1980: 55). Međutim, velika većina srpskih studija o jugoslovenskom pitanju su bile napisane na francuskom, na šta ukazuju i Belićevi tekstovi koji će u daljem tekstu biti analizirani, ili Cvijićevi članci objavljeni 1923. godine u *Revue des études slaves* – ‘Pregledu slovenskih studija’ pod naslovima “Migracije u jugoslovenskim zemljama: prilagođavanje na životnu sredinu” (Cvijić 1923a) i “Migracije u jugoslovenskim zemljama: njihove posledice” (Cvijić 1923b). Odabir francuskog jezika nije bio naivan. Pored njegove ekspanzije, kao i mesta koji je francuski zauzimao u epohi koju je opisao sam Belić – “Okolnosti stvorene ovim ratom doprinele su da se poznavanje francuskog jezika značajno rasprostrani. Možda nikada, od kako ovaj svet postoji, nijedan jezik nije za tako kratko vreme, poput francuskog danas, imao toliki broj privrženika koji će uskoro biti u različitim delovima sveta, posedujući veće ili manje poznavanje francuskog jezika” (Bélich 1919d: 3) – ne sme se zaboraviti da je francuski u datim godinama još uvek smatran jezikom diplomatije i da se koristio u ministarstvima inostranih poslova i ministarstvima pravde te da je, kao takav, bio zvanični jezik mirovnih konferencija održanih 1919–1920. Stoga, na neki način, bio je jezik koji smo morali koristiti ako smo želeli da nešto predstavimo.

Među Belićevim tekstovima na francuskom koje želimo predstaviti i analizirati pojedini su bili objavljeni u vidu brošura ili knjiga (na primer Bélich 1919b i 1919d). Ovim radovima dodaćemo i manje poznate članke koje je Belić napisao 1919. godine za *Revue yougoslave* ‘Jugoslovensku reviju’ (Bélich 1919a; 1919c; 1919e), časopis koji je osnovan 1918. godine, neposredno nakon primirja, pod pokroviteljstvom Saveza srpskih, hrvat-

skih i slovenačkih akademika, čiji je Belić bio predsjednik (Valcic-Bulic 2005: 343),¹ kao i dva članka objavljena 1921. i 1925. godine² u dva velika francuska časopisa o slavistici: *Le monde slave* 'Slovenski svet' (Belić 1925) i *La revue des études slaves* 'Časopis za slovenske studije' (Belić 1921).

Kako bismo biografiju Belića, eksperta i "diplomate", učinili što potpunijom, voleli bismo kratko naglasiti da je, uvek spreman na saradnju sa srpskom vladom, ovaj lingvisti (kao i drugi srpski naučnici sa njim³) redovno bio izaslan, tokom rata, u misiju u inostranstvo,⁴ uvek u službi promovisanja *južnoslovenskog pitanja*. Tako je 1915. godine⁵ putovao u Rusiju; početkom aprila date godine Belić i njegov kolega slavista Ljubomir Stojanović (1860–1930) izaslani su u Petrograd kako bi pridobili pomoć i podršku ruske vlade (Трговчевић 1986: 40–45; Petrovich 1980: 76) u nadi da će zaustaviti tekuće razgovore između Saveznika i Italije, diskusije koje će dovesti do potpisivanja tajnog Londonskog ugovora (26. april 1915) prema kojem bi Italija, koja je tada odlučila da ostane neutralna uprkos svom članstvu u Trojnoj alijansi, dobila određene teritorije, naročito srpske, u zamenu za ulazak u rat protiv centralnih sila. Napominjemo da je tokom svog boravka u Petrogradu Belić održao predavanje na temu *međusobnih odnosa balkanskih saveznika* (Белич 1915).

Jugoslovenski organizam

Kao što smo prikazali u drugim istraživanjima,⁶ tekstovi koje su izdale nacionalne delegacije, a koji su imali za cilj razotkrivanje raznolikih ambicija i pretenzija, sadržavali su argumente u kojima su *prirodno* i *organsko* stajali rame uz rame. Trebalo je dati težinu zahtevima, dokazujući njihov prirodni i organski karakter. Ovo će takođe biti slučaj sa jugoslovenskim studijama (Ekmečić 1980: 20) pa, stoga, i sa Belićem.

¹ Osnivanje ovog časopisa nije izuzetak. Suočeni sa Srbijom "koja je okupirana, i na tački brisanja sa mape", srpski prognanici vrsno su iskazali "značajnu intelektualnu aktivnost", koja je dovela do osnivanja "srpskih periodika, gotovo svuda gde su Srbi bili privremeno naseljeni" (Ibid., 341). Naime, Krf je svedočio stvaranju *Srpskih novina* i *Zabavnika*; u Solunu je osnovana *Pravda*; Bizerta je u Tunisu svedočila stvaranju časopisa *Napred*, a Ženeva u kreiranju časopisa *La Serbie* 'Srbija', *La nouvelle Serbie* 'Nova Srbija' i *Yougoslavie* 'Jugoslavija' (Ibid., 341–342).

² Početkom dvadesetih godina prošlog veka Belić se ponovo latio ove teme; ovo se možda može objasniti činjenicom da, uprkos priznavanju novog kraljevstva na mirovnim konferencijama, pogranični sukobi s Italijom nisu prestajali, pri čemu Italija zauzima i Rijeku (Fiume) 1924. godine. O italijanskim zahtevima, cf. Bélitch 1919a.

³ Na primer, antropolog i geolog Jovan Žujović (1856–1936) bio je poslan u Pariz, a pravnik Božidar Marković (1874–1946) je proveo tri godine u Ženevi (Трговчевић 1986: 40).

⁴ Prema L. Trgovčević (Ibid., 329), ovo su "planovi" Belića tokom rata: proveo je 1914. i 1915. u Srbiji, s izuzetkom meseca maja i juna 1915. godine, tokom kojih je boravio u Petrogradu; čini se da je period od januara do maja 1916. godine proveo u Rimu, pre povratka u Rusiju, gde je boravio od juna 1916. do avgusta 1917. godine; na kraju, 1918. godinu je proveo u Parizu.

⁵ O njegovom putovanju, cf. Šepić 1960.

⁶ Cf. na primer: More 2017.

Od samog prvog broja *Jugoslovenske revije*, u martu 1919. godine, Belić potvrđuje usidranje u prirodi Jugoslavije, čiji se temelji “nalaze u istoriji i prirodi njenih ljudi, kao i u prirodi stvari koje ga okružuju” (Bélich 1919e: 8): “Jugoslavija nije više kombinacija političara; ona nije više vizija nacionalnih proroka, među kojima je bio Ljudevit Gaj⁷, niti je ona slika budućnosti velikih istoričara poput Račkog.⁸ Danas je ona jedan živ i osetljiv organizam, osetljiviji sada nego što će možda ikada biti, jer je tokom ovog rata proživela jednu od najvećih moralnih kriza i žrtvovala više krvi nego što je ikada izgubila” (Ibid., 12). U daljem tekstu, metaforičke reference na svet živih nastavljaju da se nižu: tokom rata, Jugoslavija je bila pogođena “teškom bolešću”, ona je sada u “oporavku”, pre no što započne svoj “novi život” (Ibid.). Dakle, zaista postoji jedna “prirodna” Jugoslavija, ona koja je “upravo oformljena od strane svih srpsko-hrvatsko-slovenačkih zemalja” (Ibid., 8), ona koja označava “integralno” udruživanje (Ibid., 10)⁹ “svih pokrajina Jugoslavije” (Bélich 1919e: 9), “od tri dela jugoslovenskih naroda” (Ibid.), pri čemu su stanovnici “ujedinjeni krvlju” (Ibid., 11). Volja Srba, Hrvata i Slovenaca da žive zajedno – oni “su pokrenuti istom željom za ujedinjenjem i istim nacionalnim težnjama” (Bélich 1918: 247) – bila je, u svakom slučaju, jednoglasna i izuzetna, kako navodi Belić:

“Kako se ne diviti ljubavi koju čak i Slovenija iskazuje prema ovoj državnoj zajednici? Sa prestonicom u Ljubljani, Slovenija je daleko od Srbije i od Beograda; čak ni u najdavnija vremena, niti u najskorijoj prošlosti, ona nikada nije bila deo političke celine sa Srbijom. Međutim, njena želja za formiranjem jedne države sa Srbijom bila je toliko strastvena da bi se moglo reći da je neprijateljska ruka ovu zajednicu mogla slomiti samo juče. Hrvatska, koja je vekovima pokušavala da profitira od svog ‘državnog zakona’ kako bi se odvojila u što je većoj meri moguće od Mađarske, nije imala dovoljno reči i jakih izraza kako bi naglasila neophodnost za najozbiljnijim i najbližim vezama između nje i drugih srpsko-hrvatsko-slovenačkih zemalja.” (Ibid., 9)

Prema Beliću, ova želja za “jugoslovenskom unijom” (Ibid.) svedoči o zajedničkoj “nacionalnoj svesti” povezanoj sa “zajedničkim poreklom” (Ibid.) koje dele. Tokom nekoliko vekova, različite jugoslovenske zemlje su bile integrisane u različite političke strukture, ali “ovo državno razdvajanje nije ih moglo razdvojiti po pitanju nacionalnog stava” (Ibid.). Veze između njih su opstale, iako do skora nisu bile otkrivene: “Bilo je dovoljno da austrougarska spoljna maska nestane kako bi se njihove veze, koje su do tada bile skoro pa nevidljive, pojavile u svetlu dana” (Ibid.). Kao rezultat toga, “trenutna [jugoslovenska] država ne predstavlja ništa više do jednog spoljnog oblika ostvarene, postojeće i nakon dugo godina ostvarene nacionalne unije” (Ibid., 10). Korišćeni pridevi nisu odabrani bez nekog interesa, jer Jugoslavija je stvarnost koju “moramo blagosloviti

⁷ Tiče se Ljudevita Gaja (1809–1872), hrvatskog lingviste, političara i pisca, koji je bio vođa nacionalnog ilirskog (hrvatskog) pokreta i reformator hrvatskog alfabeta. – S. M.

⁸ Tiče se hrvatskog istoričara Franja Račkog (1828–1894). – S. M.

⁹ Ovim poimanjem integrisane Jugoslavije, Belić se pridružio ideji jugoslovenskog “narodnog jedinstva” koja se vodila tvrdnjom da Srbi i Hrvati čine jedan isti narod. Kao što ćemo videti, Belić neće izostaviti Slovence, jer će ih takođe uvrstiti u njedra ujedinjene Jugoslavije. O pitanju *narodnog jedinstva*, možemo konsultovati: Banac 1984: 98 etc.

[...], stvarnost koja predstavlja ono što je najsvetije u koncepciji prava jednog naroda” (Ibid., 12). Za Belića, “isto poreklo” (Ibid., 9) koje ujedinjuje Srbe, Hrvate i Slovence u Kraljevinu ima jednu lingvističku realnost, a kako bi se ukazalo na to, on će se osloniti na istoriju srpsko-hrvatsko-slovenačkog jezika.

U svojoj argumentaciji, Belić želi da “govori kao lingvista” (Belić 1921: 21) i odbija da koristi termine “srpski”, “hrvatski” i “slovenački” za određivanje jugoslovenskih jezika:

“Danas je opštepoznato, čak i onima koji nemaju duboko znanje o tajnama slavistike i nauke o jeziku, da nazivi srpski, hrvatski i slovenački ne potpomažu mnogo razumevanje sličnosti koje postoje između jezika ili dijalekata koje govore Srbi, Hrvati i Slovenci. To su časna istorijska imena koja njihovi narodi sa ponosom nose danas; ali, ni trenutno, a ni u prošlosti, nisu određivale lingvističke individualnosti.” (Ibid., 20)

Prema njemu, nije adekvatno koristiti termine *srpski*, *hrvatski* i *slovenački*, jer

“postoje Hrvati koji govore kajkavski, drugi koji govore čakavski i oni koji govore štokavski, dok Slovenci i Srbi govore samo jednim delom kajkavskim i štokavskim dijalektom. Identifikovanje nacionalnih naziva i dijalekata bi predstavljalo veštačko i netačno odvajanje dijalekata, a primena nacionalnih pojmova na ceo domen lingvističkih jedinica bi predstavljalo proizvoljno širenje nacionalnih ili političko-nacionalnih odrednica na predmete koji nemaju direktnih veza sa ovim oznakama.” (Ibid., 27)

To bi bilo isto što i ne “dati svakom predmetu svoje ime” (Ibid.). Umesto toga, Belić predlaže korišćenje “dijalektoloških oznaka koje obuhvataju sav lingvistički sadržaj u domenu Slovenaca, Hrvata i Srba” (Ibid., 21):

“Savremeni srpsko-hrvatski jezik se sastoji, koliko znamo, iz tri dijalekta: *štokavski*, koji je osnova književnog jezika Srba i Hrvata, i koji obuhvata najveći deo kontinentalne oblasti, *čakavski*, koji je, uglavnom, govor ostrva, dalmatinskog Primorja i Istre, i *kajkavski*, koji se govori u Hrvatskoj severno od Kupe i koji, uglavnom, obuhvata tri županije stare Hrvatske [...]. Poslednji možemo nazvati takođe *hrvatskim kajkavskim* dijalektom, kako bismo ga razlučili od slovenačkog, kojem možemo nadenuti ime *kajkavski slovenački* i koji obuhvata sve slovenačke govornike.” (Ibid.)

Belić će, dakle, koristiti termine *štokavski*, *čakavski* i *kajkavski* i prikazati ih “vraćajući ove dijalekte na njihove najranije odnose” (Ibid.), koji su imali ne samo zajedničko poreklo, već su pratili zajednički razvoj proistekao iz “zajedničkog života” (Ibid., 24; naglašeno od strane Belića). Ovi originalni međusobni odnosi su bili prikazani načinom na koji su jugoslovenski dijalekti tretirali “praslovenske grupe *tj* i *dj*” (Ibid., p. 21). Prema Beliću, prelaz njihovih grupa *tj* i *dj* u odgovarajućim izrazima u kajkavskom, čakavskom i štokavskom se ne može opisati drugačije do kao posrednička faza koja je zajednička za sva tri dijalekatska varijeteta:

“Preslovenske grupe *tj* i *dj* su se razvile kod Srba, Hrvata i Slovenaca, tokom perioda njihovog jedinstva, u *t'* i *d'*, zatim [...], u daljem razvoju (prva faza), *d'* je kod govorni-

ka kajkavskog i čakavskog sve više i više gubilo svoj eksplozivni karakter, dok je kod govornika štokavnog očuvan. [...] Pre svega, kajkavski, čakavski i štokavski, vraćeni su ovom osobinom koja je karakteristična za klasifikaciju svih jugoslovenskih govornika, u stanje neposrednog i direktnog jedinstva. Ovaj zajednički govor je karakterističan po glasovima *t'* i *d'* koji se prenose i na njihove kasnije dijalekte. Kažem: na njihove kasnije dijalekte, jer ova osobina, zajednica *t'* i *d'*, ih zapravo vraća u okrilje zajedničkog govora [...]" (Ibid., 22–23)

Prema Beliću, "ne postoji samo jedna osobina koja se suprotstavlja ovoj tvrdnji"; suprotno tome, druge osobenosti govore u korist jednog "perioda ujedinjenosti", kao što su "-ga u genitivu jednine prideva i zamenice, i td." (Ibid.).

Ovu jezičku zajednicu Belić postavlja "u davna vremena kada ovi govori nisu još uvek bili preneseni širom balkanskog polustrva" (Ibid.). Ona nije bila ni savršena ni potpuna, uzevši u obzir da su već postojale "neke dijalektološke podele" (Ibid.), ali se sastojala iz ne više od "tri lagane nijanse" (Ibid., 24) koje nisu imale nikakav uticaj na tadašnje jugoslovensko jedinstvo: "Međutim, ono što je ovde najznačajnije jeste da postojanje njegove tri dijalektološke nijanse, kajkavskog, čakavskog i štokavskog, nije razdvojilo njegove govornike jedne od drugih, niti su ova tri dijalekta počela izolovano da se razvijaju" (Ibid.). Suprotno tome, "sve vodi ka tome da pretpostavimo da su između njih u to vreme postojale izuzetno jake veze, te posebno neuobičajeno bliske veze između kajkavskog i čakavskog" (Ibid.). Dakle, postojao je jedan period lingvističkog jedinstva tokom kojeg su Srbi, Hrvati i Slovenci pričali "jednim istim zajedničkim jezikom" (Ibid., 26), čak iako su posebni odnosi ujedinili kajkavski i čakavski dijalekat: "Međutim, tri dijalektološke nijanse ove stare oblasti nisu bile jednako daleke jedne od drugih; kajkavska i čakavska nijansa ukazuju na postojanje jedne tendencije ka sve većim približavanjem i formiranjem jedne dijalekatske grupe, pri čemu je štokavski zauzeo jedan drugi pravac tokom svog razvoja" (Belić 1925: 30). Ali, u svakom slučaju, ovo nije predstavljalo raskid štokavskog narečja sa drugim grupama: "Sve u svemu, nema sumnje da štokavski svakako nije prekinuo u ovom periodu svoje veze sa drugim narečjima, posebno sa velikim delom čakavskog dijalekta; ali ove veze su, uopšteno govoreći, bile labavije, udaljenije" (Belić 1921: 25).

Pri kraju svog prikaza Belić se može sada obratiti i onima koji će u svojim rukama držati sudbinu skoro oformljene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. On će im reći ne samo da je Jugoslavija, po jeziku, deo reda prirode. Takođe će reći da, u ovim uslovima, neozvaničavanje ove organske Jugoslavije može pratiti "protivprirodne" pravce koji "mogu doneti [...] najkobnije posledice" (Bélitch 1919e: 11) ugrožavanjem onoga za čime ceo svet žudi, a to je mir: "Sav jugoslovenski narod polaže nadu u Mirovnu konferenciju. On očekuje da veliko iskustvo i mudrost njegovih saveznika neće dozvoliti, po pitanju konačnog organizovanja Balkana, nijedan drugi koncept osim onaj koji se zasniva na istinskom cenjenju izveštaja i ozbiljne studije prirode stvari. Izostanak odluke ne bi mogao da računa na stabilnost. A stabilnost, to je ono što je pre svega potrebno svetu" (Ibid., 11). Ali, uprkos otkriću postojanja jugoslovenskog lingvističkog organizma, i dalje

postoji narod za koji nije sve baš najjasnije. Taj narod su Bugari, za koje još uvek postoji “sporni naučni problem” (Belić 1925: 38), a koji počiva na dijalektima graničnih regija između Bugarske i Srbije, i koji čine oblast Makedonije. Za neke, to je “dijalekat tranzicije ili srpsko-bugarska mešavina” (Ibid.), a za druge, čisto bugarski dijalekti. Prema Beliću, ništa od toga ne može “opravdati ovu [prethodnu] hipotezu” (Ibid.).

Makedonski problem

Prema geografu Žaku Ancelu (Jacques Ancel) (1882–1943), Makedonija je svakako bila “najdelikatniji problem Evrope, [...] koji se uvek smatrao, skoro poslovično, nerešivim” (Ancel 1930: 2). Pored postojanja veoma heterogene populacije, od koje su “Francuzi devetnaestog veka načinili kulinarski model salate” (Castellan 2003: 14), Makedonija je takođe bila i “stecište lingvističkih nanosa” regiona (Ancel 1930: 6). Kako navodi Belić, nacionalni zahtevi su stoga bili brojni, a razrešenje problema teško: “Makedonsko pitanje je samo po sebi komplikovano, jer čak i sam jezik makedonske civilizacije stvarao je dovoljno naučnih problema koji nisu mogli biti razrešeni u gotovim oblicima, kao što se to nekada dešava u jednostavnijim slučajevima [...]” (Bélitch 1919b: 85). Međutim, stvari su manje-više bile rešene do kraja balkanskih ratova 1912–1913. godine podelom regiona u skladu sa Bukureškim mirom (potpisanim 10. avgusta 1913) između Grčke, Srbije i Bugarske. Ali, makedonsko pitanje je ponovo isplivalo na površinu tokom Velikog rata zahvaljujući zbližavanju Bugarske sa Nemačkom (Bélitch 1919c: 247), koja je dozvolila Sofiji da povrati jedan deo centralne Makedonije. Od tog trenutka “rođena je literatura koja se uvećavala iz dana u dan” (Ibid.; Bélitch 1919b: 6), koja je imala za cilj, s bugarske strane, dokazivanje osnovanosti aneksije, a sa savezničke strane, osporavanje iste. U svojim člancima na francuskom Belić je pokušao da lingvistički dokaže da su bugarske tvrdnje o pitanju Makedonije bile obeležene pečatom “proizvoljnosti” (Bélitch 1918: 247), te da potonje nije imalo nikakve veze sa Bugarskom, već, suprotno tome, sa Srbijom:

“Nazovimo Makedoniju prelaznom zemljom između srpskog i bugarskog naroda, kao što to čini partijarh savremene srpske slavistike, profesor Jagić¹⁰; uzmimo da postoje zajednička dobra svih slovenskih naroda juga, kako podučava profesor Milje¹¹; uzmimo da u njenom stanovništvu vidimo jednu plutajuću masu, sposobnu da se pretvori jednako u Srbe ili u Bugare, kako to vidi profesor Cvijić¹²; uzmimo, dalje, da postoji pokušaj da se u celom Makedoncu naznači deo koji ima bliže afinitete prema srpskom narodu nego prema bugarskom, kao što ja to smatram – postoji samo jedna stvar koja ostaje bez sumnje, a to je da ne možemo pričati ni o kojem specifično bugarskom pravu ili o Bugarskoj u ovoj pokrajini.” (Bélitch 1919b: 14; 1919c: 252)

¹⁰ U pitanju je Vatroslav Jagić (1838–1923). – S. M.

¹¹ U pitanju je Antoine Meillet (1866–1936). – S. M.

¹² U pitanju je Jovan Cvijić, o kojem je već bilo reči. – S. M.

Kako bi se dokazalo “da je pogrešno verovati da u ovom kraju nikada nismo govorili bugarski (Bélitch 1919b: 80), Belić će raspravljati o glavnom argumentu koji koriste Bugari radi unapređenja svojih pretenzija na Makedoniju: postojanje postpozitivnog člana u bugarskom i makedonskim dijalektima. Iako će ova sličnost biti za Bugare dokaz da bi Makedoniju trebalo pripojiti Bugarskoj¹³, Belić naprotiv tome tvrdi da je takav argument zasnovan na vetru, pošto pripada “muzeju istorije nauke” (Bélitch 1919b: 86), jednoj “epohi arbitratnih i *a priori* definicija, bez temeljnih istraživanja i posebnih studija” (Ibid., 236; cf. takođe Bélitch 1918: 247):

“Već prvi slovenski filolozi, kao što je bio Kopitar, u prvoj polovini prošlog veka izrazili su mišljenje koje je bilo vrlo opravdano za to vreme, ali koje je u potpunosti pogrešno, da je upotreba postpozitivnog člana i predloga radi deklinacije (gubljenje nominalne fleksije) karakteristična za bugarski jezik od svog nastanka. Na osnovu ovog kriterijuma, počeli smo da pripisujemo makedonske dijalekte bugarskom jeziku nakon što smo utvrdili da se određene njegove karakteristike nalaze i u makedonskim dijalektima.” (Bélitch 1919b: 260)

Ali, prema njemu, ništa nije lažnije; od vremena Jerneja Kopitara (1780–1844), lingvistika je napredovala i sada vidi stvari drugačije:

“Međutim u novoj epohi, kada su lingvističke metode usavršene, sa sigurnošću je utvrđeno da su sve te osobine skorašnjeg porekla, da su se ponajviše razvijale tokom trinaestog i četrnaestog veka, kao i da je njihovo poreklo verovatno strano, a ne slovensko; da se ne javljaju samo u bugarskom jeziku, već [...] da predstavljaju jedan važan lingvistički talas koji je jednako prihvaćen i u albanskom i rumunskom jeziku.” (Ibid., p. 261)

Prema Beliću, stvari su delovale vrlo jasno: “ove odlike [kao što je postpozitivni član. – S. M.] ni na koji način ne potvrđuju bugarsko poreklo dijalekata u kojima se one javljaju” (Ibid.). Ipak, uprkos tome što predstavljaju “predstavnik novih lingvističkih struja” (Ibid.), Bugari i dalje tvrde: “Ali bugarski filolozi i svi oni koji ih tvrdoglavo prate iz razloga koji nemaju nikakve veze sa naukom, neprekidno zadržavaju ovu grešku i predstavljaju je kao neosporivu istinu” (Ibid., 262). Suočen s ovom bugarskom smetenošću, sam Belić će se poneti kao “pravi naučnik” (Ibid., 263), on će se okrenuti skorašnjim materijalima, kao što su oni prikupljeni 1912. godine, nakon što je Makedonija oslobođena od Turaka (Ibid.). Dakle, njegovo lingvističko argumentovanje nikako ne spominje postpozitivni član, ali upućuje na određene pojedinosti koje je izneo kada je bilo neophodno demonstrirati postojanje zajedničkog porekla slovenačkog, srpskog i hrvatskog jezika.

Belić će prikazati da određene fonetske karakteristike makedonskih dijalekata svedoče o zajedničkom poreklu srpskog, hrvatskog i slovenačkog jezika:

“Pre svega, neophodno je istaći fonetske karakteristike ovog dijalekta [makedonskog – S. M.] koje, po mom mišljenju, jasno ukazuju na njegov lingvistički položaj:

¹³ Cf., na primer, Ivanoff 1919.

koriste se umesto glasova *tj* i *dj*, zajednička slovenska *ć* i *dj* (*t'* et *d'*), umesto glasova koji su identični istim srpskim glasovima kojima odgovaraju; umesto zajedničkog slovenskog *skj* (*ski*) i *stj* javlja se grupa *šč* sa glasom *č* (*tch*) koji je vrlo umekšan, mekši od običnog glasa *č* u ovom dijalektu; konačno, umesto poluvokala *ĩ*, uvek se koristi glas *e*, a umesto poluvokala *ũ*, uvek se nalazi *o*." (Ibid., 263–264)

Ovo ovde su "fundamentalne odlike" (Ibid., 268), u isto vreme i relevantne i suštinske, makedonskih dijalekata, na kojima će biti opravdano smatrati da:

"Ove tri fonetske osobine ogledaju se takvom srazmernošću koja prožima celokupnu lingvističku strukturu ovog dijalekta, da ne postoji nikakva sumnja da one čine njegovu fonetsku osnovu. Koristimo glasove *ć* i *dj* (*t'* et *d'*) u tom dijalektu na takav način da je posledica toga da ne postoji nikakva mogućnost da su oni nekada bili fundamentalni glasovi ovog dijalekta ili da su, zahvaljujući mešanju sa srpskim dijalektom, zamenili stare slovenske glasove *št* (*cht*) i *žd* (*jd*), koji su bili prvobitni glasovi ovog dijalekta." (Ibid., 264)

Iako se "bugarski jezik Bugarske svakako razlikuje od našeg makedonskog dijalekta zbog ove tri odlike" (Ibid., 266), drugačiji je slučaj sa srpskim: "Međutim, ako uporedimo odlike ovog dijalekta sa srpskim jezikom, možemo zaključiti: 1) da se slažu po pitanju upotrebe *ć* (*t'*) i *dj* (*d'*); 2) da se makedonski dijalekat slaže sa srpsko-hrvatskim dijalektom po pitanju upotrebe *šč* (*chtch*): zapadno-štokavski i čakavski; on deli ovu osobenost takođe i sa slovenačkim jezikom" (Ibid.). Stvari se čine jednostavnim, makedonski dijalekti su delili lingvističko jedinstvo srpskog, hrvatskog i slovenačkog jezika: "Drugim rečima, ako uzmemo u obzir da su srpsko-hrvatski i slovenački jezik u prošlosti formirali jedno lingvističko jedinstvo, pri čemu je *šč* kasnije zamenjeno čakavskim *št'* (*cht'*), a koje je u slovenačkom sačuvano kao *šč* (*chtch*) a u određenom delu štokavskog dijalekta zamenjeno sa *št* (*cht*), vrlo je jasno da je makedonski dijalekat sačuvao staru osobinu (vrlo umekšano *šč*)" (Ibid.). Stoga, moramo govoriti o "pripadnosti ovog dijalekta [makedonskog. – S. M.] lingvističkom jedinstvu slovenačko-srpsko-hrvatskog" (Ibid., 267), pripadnosti koja može voditi poreklo od "vrlo ranih datuma" (Ibid.); suprotno tome, sličnost sa bugarskim jezikom (uključujući i postpozitivan član) deluje mnogo skorašnjija:

"Ovo objašnjenje prošlosti zapadnog makedonskog dijalekta nam dozvoljava da poimamo njegovu starost uopšteno, kao i sve njegove skorašnje pojedinosti. Odvojen od srpsko-hrvatsko-slovenačke lingvističke zajednice u rano doba, poneo je sa sobom iz ove zajednice njene fundamentalne elemente. Krenuvši kasnije stopama grčkih elemenata, a posebno romanskih i albanskih elemenata datih oblasti, pozajmio je puno osobina koje su u početku bile strane njegovoj strukturi. Nalazeći se u izveštajima zajedno sa staroslovenskim dijalektima koje je on nasledio, zapadni makedonski dijalekat se zadržao zajedno sa njim i razvijao je zajedno sa njim određene osobine, makedonizme koji se danas koriste u svim delovima Makedonije." (Ibid., 275).

Ovim poslednjim citatom uočavamo da se, prema Beliću, sličnosti između makedonskog dijalekta i bugarskih dijalekata ne mogu negirati. One dakle nisu rezultat Prirode, već istorije i kohabitacije dijalekata u susednom području. S druge strane, Belić je pokušao da ukaže na to da je ono što vezuje makedonski dijalekat sa srpsko-hrvatsko-slovenačkom trijadom zapravo starije i mnogo značajnije. Dakle, ne postoji ni jedan valjan naučni razlog da bi se Makedonija učinila bugarskom zemljom; suprotno tome, trebalo bi je pripojiti zajednici koju ona formira sa Srbima, Hrvatima i Slovencima.

Zaključak

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je proglašena 1. decembra 1918. godine, ali nije dobila nikakvo međunarodno priznanje. Tek na mirovnim konferencijama će se potvrditi ili opovrgnuti stanje stvari uspostavljeno od strane kralja Aleksandra Karađorđevića (1888–1934). Belić je to dobro znao:

“Istina je da ova država još uvek nije priznata od strane svih članova Aeropaga velikih sila; ali, ona postoji, ona je stvarnost. Proizašla je iz suverenog prava, iz prava na samoopredeljenje naroda, utvrđena je vrhovnom moći – jednoglasnom odlukom donetom svešću naroda koji živi na njenoj teritoriji. Nadamo se, po tom pitanju, da će uskoro uslediti ratifikacija od strane Velikih sila. Jer, ne može se zamisliti da jedna sila, bilo ona velika ili mala, i danas želi da se suprotstavi posveti koja je stvorena odlukom celog jednog naroda.” (Bélitch 1919e: 8)

U skladu sa datim vremenom on je, stoga, pokušao da dokaže serijom tekstova na francuskom, pozivajući se na lingvistiku, prirodnost i pravoosnovanost Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, te da bi njoj trebalo “vratiti” makedonske teritorije, čiji su dijalekti pripadali, još od davnina, jugoslovenskom bratstvu.

Kako bi formulisao svoje lingvističke argumente, Belić je, kao što smo videli, želeo da ih zasniva na nauci, na najskorijim naučnim istraživanjima, za razliku od Bugara. Međutim, u kontekstu ranjavanja i mržnje date epohe, ponekad je isticao i druge argumente koji su bili daleko od nepristrasnosti nauke. Shodno tome, on je 1919. godine utvrdio da, čak i u slučaju kada bi Srbija imala manjak argumenata za traženje Makedonije natrag, “najosnovnija pravda bi ipak zahtevala da se ujedinjenje Srbije sa ovom teritorijom zapečati zanavek, jer je Srbija, a ne Bugarska, zaista branitelj morala i predstavlja veliki interes za ove zemlje” (Bélitch 1919c: 253).

Na kraju, zanimljivo je pitanje u kolikoj su meri neka Belićeva razmatranja povezana s političkim kontekstom. Podsetimo da, prema Beliću, postojanje lingvističkog jedinstva u davnoj prošlosti činilo se važnijim i bitnijim od skorijih odlika, znakova kohabitacije i međusobnih uticaja. Bugari su verovali upravo suprotno.

Literatura

- Ancel, J. (1930), *La Macédoine: étude de colonisation contemporaine*, Delagrave, Paris
- Banac, I. (1984), *The National Question in Yugoslavia: origins, history, politics*, Cornell University Press, Ithaca – London
- Belić, A. (1921), “Les rapports mutuels du serbo-croate et du slovène”, in: *Revue des études slaves*, t. 1, fasc. 1–2, 20–27.
- Belić, A. (1925), “Le caractère de l'évolution du serbo-croate de ses origines à nos jours”, in: *Le monde slave*, t. 2, № 4 (avril), 25–45.
- Bélitch, A. (1918), “La carte linguistique de la péninsule des Balkans”, in: *La nature. Revue des sciences et de leurs applications à l'art et à l'industrie*, № 2325, 20 avril, 246–250.
- Bélitch, A. (1919a), “En marge de la Question Adriatique”, in: *Revue yougoslave*, t. 1, № 3–4 (1–16 avril), 165–168.
- Bélitch, A. (1919b), *La Macédoine*, Bloud & Gay, Paris – Barcelone
- Bélitch, A. (1919c), “La Paix dans les Balkans et la Bulgarie”, in: *Revue yougoslave*, t. 1, № 5–6 (1–16 mai), 247–254.
- Bélitch, A. (1919d), *L'Avenir des Langues dans la Péninsule Balkanique*, Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, Paris
- Bélitch, A. (1919e), “La Yougoslavie”, in: *Revue yougoslave*, 1919, t. 1, № 1–2 (1–16 mars), 8–12.
- Castellan, G. (2003), *Un pays inconnu: la Macédoine*, Éditions Armeline, Crozon
- Cvijić, J. (1923a), “Des migrations dans les pays yougoslaves: l'adaptation au milieu”, in: *Revue des études slaves*, t. 3, fasc. 1–2, 5–26.
- Cvijić, J. (1923b), “Des migrations dans les pays yougoslaves: leurs conséquences”, in: *Revue des études slaves*, t. 3, fasc. 3–4, 254–267.
- Djordjevic, D. (ed.) (1980), *The Creation of Yugoslavia, 1914–1918*, CA – Clio Books, Santa Barbara – Oxford
- Ekmečić, M. (1980), “Serbian War Aims”, in: Djordjevic (ed.), 19–36.
- Ivanoff, J. (1919), *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents historiques, ethnographiques et diplomatiques*, Librairie académique Paul Haupt, Berne
- Lederer, I. J. (1963), *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: A Study in Frontiermaking*, Yale University Press, New Haven – London
- Mazon, A. (1960), “Alexandre Belić”, in: *Revue des études slaves*, t. 37, fasc. 1–4, 338–340.
- Mindak, J. (1996), “Belić, Aleksandar”, in: Stammerjohann H. (ed.), *Lexicon Grammaticorum. Who's Who in the History of World Linguistics*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 85–86.
- Moret, S. (2017), “L'ordre et le bonheur. Langues, nations, et territoires dans la réorganisation de l'Europe après la Première guerre mondiale”, in: *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, vol. 43, fasc. 2, 10–28.
- Pavković, N. F. (1998), “L'idéologie du Yougoslavisme dans l'ethnologie serbe de la première moitié du XXème siècle”, in: *Ethnologica balkanica*, vol. 2, 81–87.
- Petrovich, M. B. (1980), “Russia's Role in the Creation of the Yugoslav State, 1914–1918”, in: Djordjevic (ed.), 73–94.
- Stokes, G. (1980), “The Role of the Yugoslav Committee in the Formation of Yugoslavia”, in: Djordjevic (ed.), 51–71.

- Šepić, D. (1960), "O misiji Lj. Stojanovića i A. Belića u Petrogradu 1915. godine", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, № 3, 449–497.
- Točanac, D. (1995–1996), "Éléments de linguistique saussurienne dans l'œuvre d'Alexandre Belić", in: *Cahiers Ferdinand de Saussure*, vol 49, 237–250.
- Vaillant, A. (1960), "Aleksandar Belić", in: *Revue des études slaves*, t. 37, fasc. 1–4, 7–16.
- Valcic-bulic, T. (2005), "Deux périodiques serbes dans la France de la Grande Guerre", in: *Revue de littérature comparée*, vol. 3, (№ 315), 341–346.
- Белич, А. (1915), "Взаимоотношения балканских союзников", in: *Сербско-болгарский спор за обладание Македонијом*, тип. П. А. Федотова, Петроград, 5–36.
- Трговчевић, Љ. (1986), *Научници Србије и стварање Југославије*, Народна књига и Српска књижевна задруга, Београд